

ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КУЛІКОВА Анастасія Євгенівна

УДК [364.62:378] (485) (043.3)

**ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ШВЕЦІЇ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Ваховський Леонід Цезаревич,
Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка, декан історичного
факультету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Карпенко Олена Георгіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (м. Київ), завідувач
кафедри теорії і технології соціальної
роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Віннікова Лариса В'ячеславна,
доцент кафедри англійської мови
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля.

Захист відбудеться 24 вересня 2009 року о 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розіслано 22 серпня 2009 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. Л. Бутенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність і доцільність дослідження. На початку розбудови незалежної держави соціально-економічне становище України було доволі складним, кризові явища спричинили погіршення умов життя багатьох людей нашої країни. Найбільш уразливими демографічними групами стали діти та молодь, які опинилися в ситуації повної беззахисності. Кризова ситуація в країні призвела до зростання кількості неповних сімей, смертності серед дітей та молоді, яка трапляється через отруєння алкоголем, наркотиками, використання вогнепальної зброї, самогубства, бідність та інші негативні соціально-економічні явища, які в цілому погіршують соціальне здоров'я суспільства.

У зв'язку з таким становищем у 90-х роках ХХ ст. виникла необхідність створення в Україні системи соціальної роботи, основна мета якої – це професійна, цілеспрямована діяльність у суспільстві через уповноважені державні та недержавні соціальні інститути, що спрямована на створення соціальних умов для повноцінної життєдіяльності та розвитку різних категорій населення (захист конституційних прав, свобод, інтересів, задоволення культурних і духовних потреб та ін.). Для реалізації цього складного завдання потрібні компетентні фахівці, які здатні діяти в широкому діапазоні професійних обов'язків і функцій з надання допомоги дітям та молоді, яких можна віднести до одних з найбільш уразливих верств населення.

За останнє десятиріччя в нашій країні організовано державні установи соціальної роботи, соціальні служби, що відповідно до законодавства України здійснюють соціальний захист і надають соціальну допомогу дітям та молоді. Діє Національна програма „Діти України”, Закони України „Про охорону дитинства”, „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, “Про молодіжні та дитячі громадські організації” та інші, що спрямовані на створення соціально-економічних, правових, медичних, екологічних, педагогічних умов захисту дитинства в Україні. Ужиті заходи покращують соціальну ситуацію серед дітей та молоді, але на сьогодні через соціально-економічну й політичну нестабільність держави та світову фінансову кризу становище цих демографічних груп є далеким від ідеального. До того ж на сьогодні рівень підготовки висококваліфікованих соціальних працівників, які могли б професійно виконувати роботу з діагностики й прогнозування соціальних процесів, надавати профілактичну, соціально-терапевтичну, психологічну, педагогічну й правову допомогу дітям та молоді в Україні не достатньою мірою задовольняє потреби держави. Це зокрема пояснюється тим, що професійна підготовка фахівців соціальної роботи

розпочалася в нашій країні тільки в середині 90-х років ХХ століття й пов'язана із значними труднощами, які зумовлені насамперед відсутністю як практичного досвіду роботи в цій галузі, так і вагомих науково-теоретичних розробок з актуальних питань соціальної роботи й підготовки фахівців для соціальної сфери.

Проте в розвинених країнах світу, і зокрема Швеції, фах „соціальний працівник” дуже поширений, користується великою повагою з боку держави й громадськості, а система різнорівневої підготовки соціальних працівників є динамічною й ефективною. Тому доцільним є аналіз зарубіжного досвіду підготовки фахівців соціальної роботи й виявлення можливостей його застосування в Україні. Цінність вивчення саме шведського досвіду зумовлена кількома чинниками. Насамперед, привабливою для України соціально-демократичною моделлю державної соціальної політики, а також розвиненими системами соціальних служб і підготовки фахівців для роботи в цих службах. Саме завдяки такій моделі соціальної політики, яка визнається у світі як „шведський соціалізм”, наприкінці ХХ ст. Швеція посіла перше місце за рівнем соціального забезпечення та соціальної захищеності населення й дотепер знаходиться на верхніх щаблях за цими показниками та вважається взірцем „держави загального добробуту”.

Теоретичні засади соціальної роботи та професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників висвітлюються в дослідженнях вітчизняних учених І. Звереві, А. Капської, Н. Кривоконь, Г. Лактіонової, Ю. Мацкевіч, І. Миговича, Л. Міщик, В. Поліщук, В. Полтавця, С. Харченка та інших; у працях російських дослідників М. Богуславського, Ю. Галагузової, С. Григор'єва, В. Гурова, М. Єфремової, І. Зимньої, В. Ковальова, Г. Корнетова, І. Мавриної, А. Соловійова, Б. Шапиро та ін. Досвід західних країн (Великобританії, Ізраїлю, США, Франції) з організації підготовки фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю й діяльності соціальних служб частково проаналізовано в роботах українських та російських дослідників З. Багатої, Л. Віннікової, Л. Коваль, Н. Корольової, М. Лещенко, О. Пічкара, Т. Пічушкіної, С. Синенко, Н. Собчак, І. Фокіна та ін. Проте зазначені дослідження не вичерпують усіх питань, пов'язаних із засадами підготовки соціальних працівників. Проблема навчання соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції в названих працях зовсім не розглядається.

Шведський досвід з теорії соціальної роботи та організації вищої соціальної освіти представлено значною кількістю праць зарубіжних дослідників, а саме: С.-А. Берглюнд (S.-A. Berglund), К. Демстедер

(C. Demstader), А. Джердман (A. Gerdman), Г. Сандштрём (G. Sandström), Х. Союдан (H. Soydan), С. Сунесон (S. Sunesson), В.Ф. Фрік (W.F. Frick) У. Холм (U. Holm) та ін.; теоретичні аспекти соціальної роботи з дітьми та молоддю, її напрямів та змісту у Швеції висвітлюють дослідження зарубіжних науковців Б. Вінерльонга (B Vinnerlång), Г. Крістінсдотір (G. Kristinsdottir), Т. Ліндстейн (T. Lindstein), К. Сундел (K. Sundell), С. Хесле (S. Hessel) та ін. Проблеми діяльності соціальних служб для дітей та молоді представлено в роботах Г. Андерссена (G. Andersson), О. Бергмарка (Å. Bergmark), С. Корпі (S. Korpi), Т. Люндштрём (T. Lundström), В. Остберг (V. Östberg) та інших зарубіжних науковців. Це створює сприятливі умови для вивчення й узагальнення досвіду підготовки фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю у Швеції.

Протиріччя, що виникли між необхідністю створення сучасної ефективної системи соціальної роботи з дітьми та молоддю й системи підготовки фахівців цієї галузі в Україні та відсутністю достатніх науково-теоретичних надбань та практичних розробок у вітчизняній науці, з одного боку, та вагомий досвід підготовки соціальних працівників і організації системи соціальної роботи з дітьми та молоддю в Швеції, а також урахування досвіду розвинених країн світу та можливостей його творчого використання при підготовці фахівців соціальної роботи в національних умовах і недостатня вивченість цієї проблеми вітчизняними науковцями і стали підґрунтям для вибору теми дисертаційного дослідження: **„Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом наукової роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка в межах комплексного дослідження кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи „Теоретико-методичні основи змісту і технології навчання студентів соціальної роботи” (державний реєстраційний номер 0101U001373). Тема затверджена вченою радою Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 27 жовтня 2005 р.) та Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 7 від 26 вересня 2006 р.)

Об'єкт дослідження – система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції.

Предмет дослідження – професійна підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції.

Мета дослідження – визначити зміст, форми та методи теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **завдань**:

1. Розглянути історичні аспекти становлення соціальної роботи та системи підготовки соціальних працівників у Швеції.
2. Вивчити сучасний стан, чинники й тенденції розвитку системи підготовки фахівців соціальної роботи у Швеції.
3. Проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку соціальної роботи з дітьми та молоддю у Швеції.
4. Розкрити зміст навчальних програм, форми та методи теоретичної й практичної підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції.
5. Висвітлити роль неформальної освіти в підготовці соціальних працівників Швеції.
6. Розробити рекомендації щодо використання позитивного шведського досвіду підготовки соціальних працівників для вдосконалення системи соціальної освіти в Україні.

Методологічними засадами дослідження є положення теорії наукового пізнання, зокрема, про діалектичну єдність теорії і практики, про взаємозумовленість педагогічних і соціокультурних явищ та необхідність їх вивчення у зв'язку з конкретно-історичними умовами життя; принципи системного підходу й елементи системного аналізу; діяльнісний підхід у розкритті процесу підготовки фахівців у вищих навчальних закладах; здобутки в галузі сучасних педагогічних технологій.

Теоретичну основу дослідження становлять ідеї робіт українських і російських учених із загальних питань теорії освітніх систем (А. Алексюк, Є. Барбіна, І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Пуховська та ін.), підготовки кадрів для соціальної сфери (А. Капська, Л. Міщик, В. Поліщук, Є. Холостова та ін.), соціальної роботи з дітьми та молоддю (І. Зверева та ін.) а також наукові положення й висновки робіт шведських учених з питань теорії соціальної роботи (С.-А. Берглюнд (S.-A. Berglund), Л. Еріксон (L. Erikson), І. Харе (I. Hare) та ін.), теорії підготовки соціальних працівників (Г. Сандштр'ом (G. Sandström), Х. Союдан (H. Soydan), С. Сунесон (S. Sunesson) та ін.).

Для реалізації визначених завдань використовувалися такі **методи наукового дослідження**: *теоретичні* – історичний аналіз, який дав змогу розкрити основні етапи становлення соціальної роботи та системи підготовки соціальних працівників і тенденції її розвитку; *емпіричні* – спостереження, інтерв'ю, бесіда з викладачами та студентами шкіл соціальної

роботи Швеції, практиками соціальної роботи з дітьми та молоддю, вивчення документації шведських вищих навчальних закладів з метою виявлення змісту й основних напрямів організації підготовки соціальних працівників у Швеції.

Джерелознавчу базу дослідження складають фонди Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Королівської національної бібліотеки Швеції (Kungliga Biblioteket) (Стокгольм, Швеція), бібліотеки університету Карлштада (Karlstads universitet) (Швеція), нормативні документи, Закони й постанови Уряду Швеції, Міністерства освіти і науки та Національної агенції вищої освіти Швеції, джерельна база шведської національної організації „Шведський інститут” (Swedish Institute), навчальні плани та програми підготовки фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю в різних вищих навчальних закладах Швеції, зокрема, Карлштадського, Стокгольмського, Люндського та ін. університетів, вітчизняні та зарубіжні наукові роботи, підручники й посібники з проблемами дослідження, періодичні видання „Практична психологія та соціальна робота”, „Соціальна політика і соціальна робота”, „Соціальна робота в Україні: теорія і практика”, „Child and Family Social Work”, „The British Journal of Social Work”, „Child Abuse and Neglect”, „Nordisk social arbete”, „Research and Social Work Practice”, „Stockholm Studies in Social Work” та інші, а також електронні інформаційні ресурси Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* в Україні на основі численних аутентичних джерел було виявлено та узагальнено чинники й тенденції розвитку системи підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції, визначено принципи положення, якими керуються вищі навчальні заклади при розробці навчальних програм різнорівневої теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції, виявлено структуру й особливості змісту та організації теоретичної й практичної підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у Швеції; *подальшого розвитку* дістав аналіз зарубіжного досвіду соціальної роботи та підготовки соціальних працівників; *удосконалено* підходи до періодизації історії соціальної роботи (на матеріалі Швеції).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в підготовці підручників, навчально-методичних посібників із соціальної роботи, соціальної педагогіки та порівняльної педагогіки, а також під час вивчення курсів „Моделі соціальної роботи в зарубіжних країнах”, „Порівняльна педагогіка”, „Соціальна педагогіка”, „Теорія та практика соціальної роботи”, „Методика роботи соціального працівника”, „Соціальна робота з дітьми

та молоддю” у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації. Результати дослідження можуть бути використані в процесі теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників та соціальних педагогів у системі вищої освіти й системі підвищення кваліфікації кадрів соціальної сфери України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедри соціальної роботи Карлштадського університету (Швеція), а також під час міжнародних семінарів „Соціальні кооперативи для осіб зі специфічними потребами: труднощі та перспективи розвитку” (Вара, Швеція, 2008), „Лідери та лідерство у масовому спорті” (Луганськ, 2007, Карлштад, 2008), „Використання шведського досвіду превентивної роботи для покращення соціальної ситуації серед дітей та молоді в Україні” (Карлштад, 2008), висвітлювалися в доповідях на Міжнародних конференціях: „Європейська наука XXI століття – 2007” (Дніпропетровськ, 2007), „Актуальні проблеми наукових досліджень – 2007” (Дніпропетровськ, 2007), „Ставайки сьвременна наука – 2007” (Софія, Болгарія, 2007), „Спорт у нашому житті: проблеми і перспективи розвитку (Луганськ, 2008), Всеукраїнській конференції „Актуальні проблеми соціальної педагогіки: теорія і практика” (Чернігів, 2007).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 8 одноосібних статтях, з них 5 – у наукових фахових виданнях.

Структура дисертації. Дисертація загальним обсягом 224 сторінки складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (222 найменування, з них 192 – іноземні джерела) і додатків на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми; визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, методи, методологічні засади та джерелознавчу базу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення результатів роботи; представлено дані про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** дисертації – „**Становлення та розвиток соціальної роботи й системи підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції**” – розглянуто історичну зумовленість появи професійної підготовки соціальних працівників у Швеції, визначено основні етапи історії розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників у Швеції, схарактеризовано сучасний

стан, чинники та тенденції розвитку системи підготовки соціальних працівників і соціальної роботи з дітьми та молоддю у Швеції.

Історія соціальної роботи Швеції налічує понад сто років. Серед зарубіжних й вітчизняних науковців немає єдності в підходах до проблеми періодизації історії соціальної роботи через відсутність єдиного критерію побудови такої періодизації. Періодизації Х. Берглінда, А. Елмера, К. Кузьміна, Б. Сутиріна, Т. Семагіної та ін. не дали змогу розкрити всі історичні аспекти розвитку соціальної роботи у Швеції, тому ми запропонували покласти в основу періодизації критерій „розвитку соціальної захищеності”, що дозволило проаналізувати та впорядкувати матеріал з історії становлення та розвитку соціальної роботи. На основі цього критерію було виділено чотири етапи. *Перший* (середина XIX ст. – початок XX ст.) – етап створення передумов для розвитку. *Другий* (30-ті роки XX ст.) – етап зрушення. *Третій* (40-ві – 70-ті рр. XX ст.) – етап росту. *Четвертий* (початок 80-х рр. XX ст. і до сьогодні) – етап високого рівня масової соціальної захищеності.

Історичний розвиток системи підготовки соціальних працівників у Швеції безпосередньо пов'язаний з еволюцією соціальної роботи та має такі етапи: зародження професійної підготовки соціальних працівників (початок XX ст.), розвиток системи підготовки фахівців соціальної роботи (30-і – 50-і рр. XX ст.), переведення підготовки соціальних працівників на рівень вищої освіти (60-і рр. XX ст.), модернізація вищої освіти та системи підготовки соціальних працівників, яке розпочалося в 70-і рр. XX ст. тривають до сьогодні, адже освіта – це динамічна система, а вища освіта, як і раніше, є тим сектором освітньої сфери Швеції, що розвивається найшвидше.

З огляду на етапи становлення фахової соціальної роботи можна стверджувати, що Швеція має історично сформовану систему соціальної роботи та багатий досвід підготовки фахівців цієї сфери.

На сучасному етапі реформування вищої освіти розвиток системи підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю знаходиться під впливом, з одного боку, загальних чинників і тенденцій розвитку вищої освіти Швеції, з іншого, – природи сучасної соціальної роботи з дітьми та молоддю та тенденціями її розвитку.

У ході дисертаційного дослідження розкрито й схарактеризовано чинники, які впливають на розвиток сучасної вищої освіти Швеції, а саме: соціальна політика шведської держави, національна політика в галузі освіти, міжнародна політика країни, міжнародна глобалізація та Болонський процес як її частина, географічні особливості країни, діяльність Національної агенції вищої освіти, діяльність професійних

організацій; практична спрямованість соціальної роботи, зміст практики соціальної роботи. Також було визначено основні тенденції подальшого розвитку вищої освіти Швеції: зростання конкуренції між вищими навчальними закладами; інтерналізація освіти; об'єднання міжнародних педагогічних зусиль і ресурсів; підвищення ролі англійської мови в навчанні; розвиток та оновлення змісту навчальних програм; запровадження нових курсів і розробка нових програм, які б відповідали сучасним інтересам студентів та задовольняли б потреби держави у кваліфікованих кадрах у різних галузях, популяризації вищої освіти; зростання мобільності в темпах навчання та виборі майбутньої спеціальності за рахунок запровадження загальноєвропейської багаторівневої системи організації вищої освіти та ін. Дослідження показало, що саме зазначені тенденції є підґрунтям реформування сучасної системи підготовки соціальних працівників у Швеції.

Особливості практики соціальної роботи впливають на спеціалізацію та кількість місць у вищих навчальних закладах, що відводяться під кожну спеціалізацію. Шведська модель соціальної політики та соціального захисту дітей і молоді характеризується „універсальним підходом”. Соціальна робота з дітьми та молоддю у Швеції дуже розвинута й охоплює дітей та молодь усіх соціальних груп. Ефективність проведення роботи забезпечується значною кількістю дипломованих соціальних працівників. На них покладена велика відповідальність із забезпечення соціального захисту та впровадження соціальної політики держави. Саме тому спеціалізацію „соціальна робота з дітьми та молоддю” можна віднести до провідної, адже кількість студентів цієї спеціалізації у вищих навчальних закладах Швеції дорівнює 35 – 40 % від загальної кількості бакалаврів соціальної роботи.

Система соціальної роботи з дітьми та молоддю – децентралізована (відповідальність покладена на місцеві органи влади, які самостійно вирішують, як організувати роботу соціальних служб), тому види роботи варіюються відповідно до особливостей муніципальної політики. Але для всіх муніципальних соціальних програм роботи з дітьми та молоддю характерні чотири напрями: превенція, соціальна підтримка й соціальна допомога без вилучення з сім'ї, інспекція у справах неповнолітніх, опіка.

Найбільша кількість соціальних працівників задіяна в превентивних заходах, адже соціальна політика країни керується принципом „легше попередити хворобу, ніж її лікувати”. Велика частина превентивної роботи покладена на волонтерський сектор та громадські організації, які відіграють суттєву роль у шведському суспільстві. Також

зазначений сектор відіграє значну роль у такому напрямі соціальної роботи, як соціальна підтримка й соціальна допомога без вилучення із сім'ї. Інспекція у справах неповнолітніх й опіка – це ті напрями соціальної роботи, відповідальність за які повністю покладена на соціальні служби Швеції, робота яких базується на засадах демократії та солідарності, на повазі до інтересів особистості, особливо коли це стосується дітей, з перспективою підвищення економічної та соціальної стабільності, а отже, і соціальної захищеності, рівності умов життя, активної участі в житті суспільства. Належна увага приділяється індивідуальній роботі з клієнтом і розвитку відповідальності індивіда за соціальну ситуацію – свою особисту й інших, розкриттю внутрішніх ресурсів індивіда та груп.

До тенденцій, що характерні для соціальної роботи з дітьми та молоддю у Швеції в сучасних умовах, можна віднести: децентралізацію, розвиток волонтерського (недержавного) сектора, у якому превалюють громадські організації, який перебирає на себе частину функцій, що їх виконували раніше безпосередньо державні служби; залучення членів родини до процесу догляду за тими, хто цього потребує; урахування інтересів споживачів послуг та їхніх близьких; формування через Європейський союз єдиної європейської соціальної політики, чутливішої до запитів різних регіонів, ніж існуюча політика в більшості членів Союзу.

Отже, розвинена система соціальної роботи з різними групами дітей та молоді, а також система професійної підготовки фахівців для цих служб – історично сформовані й розвиваються відповідно до сучасної соціально-політичної ситуації Швеції та загальних світових тенденцій. Освітні програми та зміст курсів з підготовки соціальних працівників постійно коригуються відповідно до сучасних тенденцій розвитку системи вищої освіти й соціальної роботи з дітьми та молоддю Швеції.

У другому розділі дисертації – „**Особливості змісту й організації підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції**” – проаналізовано зміст навчальних програм, форми та методи підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції, можливості застосування неформальної освіти в підготовці соціальних працівників.

У вищих навчальних закладах Швеції підготовка фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю має три рівні: бакалаврський, магістерський та дослідницький (докторський).

У ході дисертаційного дослідження було проаналізовано навчальні програми восьми вищих навчальних закладів Швеції, що здійснюють

підготовку бакалаврів та магістрів соціальної роботи з дітьми та молоддю. Аналіз цих програм свідчить про те, що вищі навчальні заклади Швеції мають досить широкі повноваження в організації навчального процесу, тому зміст і форми підготовки фахівців соціальної роботи в різних закладах можуть розрізнятися. Проте для всіх навчальних закладів обов'язковим є врахування вимог Центральної ради з питань навчання й підготовки в соціальній роботі. Тому змістовне наповнення програм здійснюється відповідно до основних цілей вищої освіти, до загальних вимог і стандартів фахової підготовки соціальних працівників, до специфічних цілей та завдань спеціалізації вищого навчального закладу. Сукупні вимоги до професійних знань і вмінь соціальних працівників узгоджуються з відповідними міжнародними вимогами. Національні професійні стандарти й вимоги до фахівців соціальної роботи у Швеції базуються на Кодексі етики та Стандартах кваліфікації практичної соціальної роботи. Зміст курсів соціальної роботи з дітьми та молоддю формується, виходячи з природи практики соціальної роботи.

Головним принципом розробки програми підготовки бакалаврів соціальної роботи є забезпечення випускників необхідними знаннями, етичними цінностями та практичними навичками, необхідними для ефективної самостійної професійної роботи.

Структура підготовки бакалаврів, якої дотримуються всі ВНЗ Швеції, складається з таких ступенів: базове теоретичне навчання, практика, поглиблені теоретичні курси спеціалізації. У більшості університетів зміст базової теоретичної підготовки має єдине наповнення: обов'язковими є курси з основ соціальної роботи, права, соціальної політики. Характерною рисою, що притаманна більшості курсів поглибленої спеціалізації „соціальна робота з дітьми та молоддю”, можна назвати поєднання навчальних курсів у чотири цикли, які відповідають напрямам роботи соціальних служб: превенція, робота з дітьми та молоддю без вилучення із сім'ї, інспекція у справах неповнолітніх, опіка. При вивченні курсу спеціалізації студенти зіставляють теорію та практичний досвід, надбаний під час проходження практики.

Програми навчання магістрів соціальної роботи з дітьми та молоддю більш спеціалізовані: студентів готують як для професійної діяльності за обраним фахом, так і навчають виконувати адміністративні обов'язки, вести науково-дослідну роботу. Саме в підготовці магістрів чітко спостерігається тенденція інтерналізації освіти. Більшість програм підготовки магістрів Швеції розробляються в партнерстві з іншими європейськими вищими навчальними закладами, а навчання проводиться англійською мовою. Структура підготовки магістрів включає фахову та

науково-дослідницьку складові. Фахова складова – це теоретичні курси, які поділяються на обов'язкові та курси за вибором. Кожен університет вирішує самостійно, які саме курси будуть складати програму. Так, наприклад, у Люндському університеті такі курси за вибором: „Соціальна робота у контексті глобалізації”, „Режисерування вуличних театрів” та ін.

Програма докторантури складається з інтенсивних курсів поглибленого вивчення соціальної роботи з дітьми та молоддю (курсів з вивчення наукової літератури спеціалізації) і курсів з предметів, пов'язаних із соціальною роботою (соціальна психологія, право, соціальна політика, філософія тощо). Основа докторантських програм – самостійні наукові дослідження, які ведуть до захисту докторської дисертації з актуальних тем теорії та практики соціальної роботи з дітьми та молоддю.

У Швеції професійна теоретична підготовка соціальних працівників різних рівнів здійснюється за допомогою багатого арсеналу методів і форм навчання. Провідні методи теоретичного навчання – словесні (лекції, бесіди, дискусії, консультації) та практичні (ділові й рольові ігри, тренінги); методи проблемного викладання, частково-пошуковий, або евристичний, дослідницький методи та ін. У підготовці шведських соціальних працівників превалює групова й мікро-групова форми навчання. На дослідницькому рівні перевага надається індивідуальним формам навчання. На всіх трьох рівнях навчання велике значення має самостійна робота студента, якій відводиться половина навчального часу.

Практична підготовка займає достатньо велику кількість навчального часу (один семестр), адже вона є одним з найважливіших аспектів професійної та особистісної підготовки до діяльності соціального працівника. Практика має чітку організацію й складається з таких етапів: підготовчий, ознайомлювальний, професійного зростання, оцінювальний, екзаменаційний. У практичній підготовці задіяно три ключові фігури – студент, керівник та наставник практики. Кожен з них виконує певні, закріплені за ним функції. Кожен з учасників практики забезпечується допоміжним опорним матеріалом, який орієнтує з конкретних видів діяльності під час практичної роботи. Провідний метод практичного навчання – наставництво. Наставник практики здійснює контроль і надає допомогу в ході практики, коригує й активно спрямовує студента, підтримує право вибору й власної думки студента, допомагає студенту в критичній оцінці його досвіду та узагальненні отриманих знань.

У цілому професійна практична підготовка орієнтована як на професійний, так і на особистісний розвиток студента, який повинен володіти значним обсягом знань, умінь і навичок у поєднанні з відповідними особистісними якостями та здатністю до творчого, нестандартного вирішення проблем клієнта. Під час практики студент набуває багатого досвіду не тільки практичної діяльності, а й налагодження стосунків з колегами, гармонійного входження в колектив та пристосування до вимог колективу, за допомогою колег та наставника виробляє свій особистий стиль взаємодії з клієнтами соціальної роботи.

У Швеції як додаток до формальної вищої освіти широко використовується потенціал *неформальної освіти*. Найбільші громадські рухи та організації тісно пов'язані й підтримують цей різновид освіти. Соціальні працівники часто очолюють такі організації або беруть участь у різних проектах, що впроваджують організації, студенти беруть активну участь у волонтерському русі. Завдяки проектам різної спрямованості (спортивні, соціальні, освітні та ін.) соціальні працівники та студенти знаходяться в процесі неперервної пізнавальної діяльності, що забезпечує розвиток професійно-творчого потенціалу особистості. Неформальна освіта сприяє формуванню лідерських якостей, активної громадської позиції, розвитку комунікативних навичок, професійної креативності майбутніх соціальних працівників. Принцип „навчання протягом життя” забезпечується неформальними методами навчання, насамперед супервізією та менторством, які займають провідне місце в підвищенні кваліфікації соціальних працівників та в процесі обміну досвідом, у тому числі із зарубіжними колегами.

Позитивний шведський досвід підготовки соціальних працівників у системі вищої формальної освіти та неформальної освіти може бути використаний в Україні з урахуванням особливостей і традицій вітчизняної вищої школи. Це дозволить оптимізувати систему підготовки фахівців соціальної роботи різних рівнів і в цілому сприятиме покращенню соціальної ситуації в Україні.

Отримані в процесі дослідження результати свідчать про досягнення поставленої мети, вирішення завдань та дають змогу сформулювати **висновки:**

1. У дисертації здійснено аналіз наукової проблеми підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у Швеції, що виявляється в узагальненні шведського досвіду різнорівневої теоретичної та практичної підготовки фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах країни, визначенні та характеристиці змісту, форм і методів, які застосовуються при підготовці таких фахівців.

2. Историчний аналіз, який передбачав вивчення об'єкта дослідження на матеріалі Швеції, дав змогу розкрити основні етапи становлення соціальної роботи та системи підготовки соціальних працівників у Швеції. Беручи за основу періодизації критерій „розвитку соціальної захищеності”, було виділено чотири етапи розвитку соціальної роботи у Швеції: етап створення передумов для розвитку (середина XIX ст. – початок XX ст.), етап зрушення (30-ті роки XX ст.), етап росту (40-ві – 70-ті рр. XX ст.), етап високого рівню масової соціальної захищеності (початок 80-х рр. XX ст. і до сьогодні). Аналіз праць шведських учених з питань історії підготовки соціальних працівників, законів і постанов уряду Швеції дає змогу стверджувати, що у Швеції професійна підготовка соціальних працівників розпочалася в 1910 році та пододала у своєму розвитку такі етапи: зародження професійної підготовки соціальних працівників (початок XX ст.), розвиток системи підготовки фахівців соціальної роботи (30-і–50-і рр. XX ст.), переведення підготовки соціальних працівників на рівень вищої освіти (60-і рр. XX ст.), модернізація вищої освіти та системи підготовки соціальних працівників (70-і рр. XX ст. і до теперішнього часу).

3. Аналіз наукових матеріалів (науково-методична література, офіційні урядові документи, статистичні звіти, навчальні плани, програми, звіти Агенції вищої освіти Швеції та ін.) дозволяють зробити висновок, що на сучасному етапі система підготовки соціальних працівників може бути схарактеризована як демократична, динамічна, відкрита, мобільна. Система вищої освіти Швеції має трирівневу вертикальну побудову: основний (бакалаврський), просунутий (магістерський), дослідницький (докторський) рівні. Розвиток системи підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю знаходиться під впливом низки чинників: з одного боку, загальних чинників та тенденцій розвитку вищої освіти Швеції, з іншого, – змістом сучасної соціальної роботи з дітьми та молоддю й тенденціями її розвитку.

Аналіз наукових, документальних та інших джерел з використанням інтерпретації, систематизації та узагальнення дозволяє виділити чинники, які впливають на систему вищої освіти: соціальна політика шведської держави; національна політика в галузі освіти; міжнародна політика країни, всесвітня глобалізація та Болонський процес як її частина; географічні особливості країни; діяльність Національної агенції вищої освіти; діяльність професійних організацій; практична природа соціальної роботи; природа практики соціальної роботи. Дослідження чинників впливу на систему вищої освіти Швеції дало змогу визначити тенденції подальшого розвитку системи вищої освіти країни.

4. Аналіз наукових досліджень шведських та інших зарубіжних учених, а також спостереження, інтерв'ю, бесіди з практиками соціальної роботи з дітьми та молоддю під час участі в роботі науково-практичних семінарів у Швеції дозволили виділити основні напрямки соціальної роботи з дітьми та молоддю: превенція, інспекція у справах неповнолітніх, соціальна підтримка й соціальна допомога без вилучення із сім'ї, опіка. Відповідно до законів та нормативних актів Швеції на соціальних працівників покладено велику відповідальність із забезпечення соціального захисту дітей і молоді та впровадження соціальної політики держави. Також проведений аналіз дав змогу визначити тенденції, що характерні для соціальної роботи з дітьми та молоддю в сучасних умовах: розвиток волонтерського (недержавного) сектора, у якому превалюють громадські організації, який перебирає на себе частину функцій, що їх виконували раніше безпосередньо державні служби; залучення родичів до процесу догляду за тими, хто цього потребує; урахування інтересів споживачів послуг та їхніх близьких; формування через Європейський союз єдиної європейської соціальної політики, чутливішої до запитів різних регіонів, ніж існуюча політика в більшості членів Союзу.

5. Порівняльний аналіз навчальних планів ВНЗ Швеції, що здійснюють підготовку фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю різних освітніх рівнів, дає змогу стверджувати, що програми підготовки бакалаврів соціальної роботи розроблені таким чином, щоб забезпечити випускників необхідними знаннями, етичними цінностями та практичними навичками, необхідними для побудови кар'єри соціального працівника-практика. Зміст підготовки бакалаврів соціальної роботи забезпечує широту й глибину знань у галузях, що стосуються соціальної роботи з дітьми та молоддю, включаючи теорію соціальної роботи, необхідні вміння та навички з надання соціальних послуг, знання поведінки людини й соціального оточення, досліджень із соціальної роботи та ін. Теоретичній підготовці відводиться більша частина навчального часу. Структура підготовки бакалаврів складається з таких ступенів: базове теоретичне навчання, практика, поглиблені теоретичні курси з різних напрямків соціальної роботи. Зміст базової теоретичної підготовки не відрізняється в більшості університетів. Курси поглибленої спеціалізації „соціальна робота з дітьми та молоддю” поєднано в чотири цикли, які відповідають напрямкам соціальної роботи з дітьми та молоддю соціальних служб. Дотримання єдиної структури підготовки бакалаврів соціальної роботи усіма ВНЗ Швеції сприяє покращенню розробки та розвитку теоретичної бази освіти, методичної й практичної бази соціальної роботи як

навчальної дисципліни, спрощує перехід студентів з одного навчального закладу до іншого в разі потреби, вступ до магістратури в іншому ВНЗ, дає змогу отримати кілька спеціалізацій.

6. Структурний аналіз нормативних документів про вищу освіту та порівняльний аналіз навчальних планів підготовки бакалаврів соціальної роботи Швеції дає підстави стверджувати, що практична підготовка студента є обов'язковою складовою вищої професійної освіти країни. Проведені дослідження вказують на те, що у Швеції вищі навчальні заклади, які готують соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю, достатньо зосереджуються на практичних аспектах, дбають про відповідність практики програмі теоретичної підготовки. Практична підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю має високу ефективність завдяки: відповідності практики програмі теоретичної підготовки; чіткій організації всіх етапів практики (підготовчий, ознайомлювальний, професійного зростання, оцінювальний, екзаменаційний); залученню до практики трьох дійових осіб (керівник практики, студент, наставник) і чіткому розподілу функцій та обов'язків між ними; підтримці всіх учасників допоміжними опорними матеріалами. Провідний метод практичної підготовки – наставництво, а провідна роль у забезпеченні ефективності навчання під час практики належить інституту наставництва. Це, у свою чергу, сприяє прагматизації навчального процесу, збагаченню новими елементами практичної соціальної роботи.

7. Під час участі в науково-практичних семінарах у Швеції, відвідування вищих навчальних закладів Карлштада, Стокгольма, Люнда, інтерв'ю та бесід із соціальними працівниками, а також завдяки аналізу наукової літератури з'ясовано, що широко використовується потенціал неформальної освіти як додаток до формальної вищої освіти. Неформальна освіта формує лідерські якості та активну громадську позицію майбутніх соціальних працівників, а також забезпечує розвиток навичок і знань соціальних працівників протягом усієї професійної діяльності. Неформальні методи навчання займають провідне місце в підвищенні кваліфікації соціальних працівників та в процесі обміну досвідом, у тому числі, із зарубіжними колегами.

8. У цілому вивчення шведського досвіду з організації соціальної роботи з дітьми та молоддю та підготовки фахівців цієї галузі становить великий інтерес для аналізу, осмислення й збагачення сучасної науки та оптимізації вітчизняної соціальної освіти. Безперечно, через відмінності культурного, соціального, ментального, матеріального характеру зробити ідентичну копію шведської системи професійної соціальної освіти в

Україні неможливо та неефективно. Проте, урахування й творче застосування деяких теоретичних ідей і практичних надбань з підготовки фахівців соціальної сфери, які практикуються у Швеції, є доцільним в умовах подолання кризових явищ у суспільстві, сприятиме покращенню соціальної ситуації серед дітей та молоді в Україні. Результати дослідження дають підставу сформулювати пропозиції та рекомендації щодо використання шведського досвіду з метою вдосконалення системи соціальної освіти в Україні. По-перше, заслуговує на увагу шведська структура підготовки бакалаврів соціальної роботи, розробка єдиної структури підготовки фахівців соціальної роботи в нашій країні дасть змогу зробити систему соціальної освіти більш мобільною. По-друге, важливе обґрунтування й затвердження більш вузьких спеціалізацій фаху в Україні. По-третє, необхідне оновлення змісту традиційних дисциплін, таких, як право, що має забезпечити знання законів і нормативних актів, що регулюють соціальну роботу в Україні. По-четверте, необхідно вдосконалити організацію проведення практики студентів, зокрема впровадити інститут професійного наставництва, розробити допоміжні опорні матеріали, які б орієнтувалися не тільки на відпрацювання методик і технологій соціальної роботи, а також враховували необхідність особистісного розвитку студента. По-п'яте, використовувати потенціал неформальних методів навчання як додаток та продовження формалізованої вищої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. До перспективних питань, що потребують подальшого наукового вивчення, вважаємо за доцільне віднести розробку спільних міжнародних програм підготовки магістрів соціальної роботи; зміст, форми та методи підготовки супервізорів; використання сучасних засобів комунікації в навчальному процесі підготовки соціальних працівників; порівняльний аналіз системи підготовки фахівців соціальної роботи різних рівнів у Швеції та Україні.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. **Кулікова А.** Підготовка соціальних працівників у системі вищої освіти Швеції / А. Кулікова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 4. – С. 77 – 80.

2. **Кулікова А. Є.** Зміст підготовки соціальних працівників у Швеції та Україні: порівняльний аналіз / А. Є. Кулікова // Освіта Донбасу. – 2007. – № 4 (123). – С. 89 – 93.

3. **Кулікова А. Є.** Особливості змісту й організації практичної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції /

А. Є. Кулікова // Вісн. Черніг. держ. пед. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 50. – Чернігів, 2008. – № 50. – С. 111–114.

4. **Кулікова А. Є.** Фактори впливу на систему підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції / А. Є. Кулікова // Наукова скарбниця Донеччини. – 2008. – № 1. – С. 125 – 129.

5. **Кулікова А. Є.** Проблеми періодизації історії соціальної роботи (на прикладі Швеції) / А. Є. Кулікова // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / гол. ред. : Мартинюк М. Т. – Умань : СПД Жовтий, 2008. – Ч. 1. – С. 95 – 102.

6. **Кулікова А. Є.** Актуальні проблеми сучасної шведської соціальної роботи як наукової дисципліни / А. Є. Кулікова // Актуальные проблемы научных исследований – 2007 : материалы III Междунар. науч.-практ. конф. – Т. 5. Педагогические науки. Психология и социология. – Д. : Наука и образование, 2007. – С. 27 – 29.

7. **Кулікова А. Є.** Зміст підготовки соціальних працівників у Швеції до роботи з дітьми та молоддю / А. Є. Кулікова // Европейская наука XXI века – 2007 : материалы II Междунар. науч.-практ. конф. – Т. 5. Педагогические науки. Психология и социология. – Д. : Наука и образование, 2007. – С. 80–83.

8. **Кулікова А. Є.** Історія становлення професійної підготовки соціальних працівників у Швеції / А. Є. Кулікова // Ставайки сьвременна наука, 2007: материалы за 5-а междунар. науч. практ. конф. – Т. 5. Педагогические науки. Философия. – София : „БялГРАД-БГ” ООД, 2007 – С. 102–104.

Кулікова А. Є. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009.

У дисертаційному дослідженні розглянуто історичні аспекти становлення соціальної роботи та системи підготовки фахівців для цієї галузі у Швеції. Запропоновано нові підходи до періодизації історії соціальної роботи. Виявлено та узагальнено чинники впливу на систему вищої освіти Швеції. На цій основі визначено тенденції розвитку системи підготовки соціальних працівників. Проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку соціальної роботи з дітьми та молоддю. На основі порівняльного аналізу навчальних програм підготовки фахівців соціальної

роботи з дітьми та молоддю різних рівнів виявлено структуру й особливості організації теоретичного та практичного навчання соціальних працівників у Швеції. Досліджено та схарактеризовано зміст, форми та провідні методи системи різнорівневої теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції. Запропоновано рекомендації щодо використання позитивного шведського досвіду підготовки соціальних працівників у системі вищої соціальної освіти України.

Ключові слова: соціальний працівник, система підготовки соціальних працівників, вища освіта Швеції, соціальна робота з дітьми та молоддю у Швеції, зміст, форми та методи навчання, наставництво, неформальна освіта.

Куликова А. Е. Подготовка социальных работников к работе с детьми и молодежью в высших учебных заведениях Швеции. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Луганск, 2009.

Диссертационная работа посвящена исследованию проблемы подготовки социальных работников в высших учебных заведениях Швеции.

В диссертации на основе исторического анализа раскрыты основные этапы становления социальной работы и системы подготовки специалистов для этой области в Швеции. Предложены новые подходы к периодизации социальной работы. В основу периодизации положен критерий развития социальной защищенности, на основе которого можно выделить следующие этапы социальной работы: этап создания предпосылок развития, этап сдвига, этап роста, этап высокого уровня массовой социальной защищенности.

Выявлены и обобщены факторы влияния на систему высшего образования Швеции на современном этапе, а именно: социальная политика шведского государства, национальная политика в области образования, международная политика страны, международная глобализация и Болонский процесс, практическая направленность социальной работа, содержание практики социальной работы. На этой основе выделены тенденции развития системы подготовки социальных работников: увеличение конкуренции между вузами, интернализация образования, объединение международных педагогических усилий и

ресурсов, развитие и обновление содержания старых учебных программ и т.д.

Проанализированы современное положение и основные направления социальной работы с детьми и молодежью (превенция, инспекция по делам несовершеннолетних, социальная помощь и поддержка без изоляции от семьи, опека). Выявлены тенденции развития социальной работы, которые непосредственно влияют на наполнение учебных программ подготовки социальных работников. К таким тенденциям относятся развитие волонтерского сектора, привлечение родственников к процессу оказания помощи тем, кому она необходима, формирование через Европейский союз единой европейской социальной политики и т.п.

Проведен сравнительный анализ учебных программ подготовки специалистов социальной работы с детьми и молодежью, на основе которого выявлена структура и особенности организации теоретического и практического обучения социальных работников в Швеции. Выделена единая структура подготовки бакалавров, которая состоит из таких ступеней: базовое теоретическое обучение, практика, теоретические курсы с углубленным изучением специализации. Проведенные исследования указывают на то, что практической подготовке социальных работников уделяется большое количество времени, а ее эффективность обеспечивается четкой организацией всех этапов практики, вовлечением трёх ключевых фигур (руководитель практики, наставник, студент) и четким распределением функций и обязанностей между ними, а также сопровождением всех участников практики опорными материалами.

Исследованы и охарактеризованы содержание, формы и ведущие методы системы разноуровневой теоретической и практической подготовки социальных работников к работе с детьми и молодежью в высших учебных заведениях Швеции. Выяснено, что теоретической подготовке отводится большее количество учебного времени. Основные методы теоретического обучения – словесные в форме лекций, бесед, дискуссий и практические в форме деловых игр, работы в малых группах. Основной метод практического обучения – наставничество.

Выяснено, что в системе формального высшего образования и системе повышения квалификации социальных работников Швеции широко используются возможности неформального образования и таких методов, как супервизия и менторство.

Предложены рекомендации по использованию позитивного шведского опыта подготовки социальных работников для оптимизации системы социального образования Украины.

Ключевые слова: социальный работник, система подготовки социальных работников, высшее образование Швеции, социальная работа с детьми и молодежью в Швеции, содержание, формы и методы обучения, наставничество, неформальное образование.

Kulikova A.Ye. Higher education in Social Work with young people and children for social workers in Sweden. – Manuscript.

Candidate's of Pedagogical Science degree thesis on speciality 13.00.05 – Social Pedagogics. – Luhansk Taras Shevchenko National University. – Luhansk, 2009.

Present thesis reveals historical aspects of social work formation and development of the system of training for the specialist who work in this sphere. New approaches to chronology of social work history are proposed. Factors of influence on the system of higher education of Sweden are elicited and generalized. Main tendencies of Higher Education development, determined by these factors, are revealed. Social work with young people and children and main tendencies of its development are scrutinized. The comparative analysis of Study programs of different Swedish universities that train social workers is carried out. Common structure and peculiarities of organization of education is identified and characterized. Content, forms and methods of practical and theoretical higher education in Sweden for social workers specialized in social work with young people and children are searched and characterized. The recommendation of application of positive Swedish experience in social work education in Ukraine is proposed.

Key words: social worker, system of education of social workers, Higher Education, social work with young people and children, content, forms and methods of education, supervision, informal education.